

AMFORE ROMANE ȘI ROMANO-BIZANTINE DIN SCYTHIA MINOR

A RĂDULESCU

Inercarea de față își propune un început de investigație în domeniul ceramicii – capitolul „amfore” – prea puțin cercetat pînă acum.

Deși pentru nordul Mării Negre s-au elaborat mai de mult unele lucrări consacrate lor¹, pentru zona vest-pontică, cercetările de pînă acum au tratat doar ocazional problemele majore ale amforelor, și acestea în contextul unor capitole istorice cu referiri tangențiale la meșteșugul ceramic.

Subliniem însă că în anii din urmă, au apărut în chip mai frecvent unele studii cu privire la diverse asemenea recipiente lucrate din pămînt ars², cărora le adăugăm această prezentare. De asemenea, în zona egeeană, descoperirea atît a unor amfore cît și a altor materiale ceramice în apele mării, în apropiere de anticul Halikarnassos, sînt revelatorii pentru unele din considerațiile care urmează³.

¹ I. B. Zeest, *Keramicescaia tara Bospora*, Moscova, 1960, p. 69–177, cu clasificări atît pentru amforele grecești, cît și pentru cele romane, descoperite în centrele de civilizație veche din sudul U.R.S.S. Un aport considerabil îl apreciem pe cel al lui A. L. Iakobson, *Amforele medievale din regiunea de nord a Mării Negre*, (încercare de clasificare cronologică și tipologică), în *Sovetskaia arheologia*, XV, 1951, p. 325–345, cu însemnate referiri la amfore databile între sec. IV–VII e.n., adică pentru o categorie ce ne va intra în atenție și pentru Dobrogea prefeudală.

² Amintim unele lucrări mai importante: *Histria*, I, Buc., 1954, p. 19–54, p. 451–465; I. Barnea, *Objets céramiques peu connus: les couvercles de vases de Scythia Minor, in Dacia*, NS, 1965, p. 407; Em. Popescu, *Ceramica romană tirzie cu decor ștampilat descoperită la Histria*, SCIV, 16, 4, 1965, p. 695–725; C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Constanța, 1967; Gh. Papuc, *Ceramică romană tirzie cu decor ștampilat descoperită la Edificiul roman cu mozaic din Tomis*, *Pontica*, VI, 1973, p. 173; A. Rădulescu, *Amfore cu inscripții de la Edificiul roman cu mozaic din Tomis*, *Pontica*, VI, 1973; C. Scorpan, *Tipi sconosciuti di lumini a olio romani*, *Pontica* VI, p. 209; idem, *Ceramica romano-bizantină de la Sacidava*, *Pontica*, VIII, 1975, p. 263 și urm.; A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii de uz comun din Dobrogea*, *Pontica*, VIII, 1975, p. 331 și urm.

³ Ne referim la cercetările lui G. F. Bass, de la Bodrum (Halikarnassos). S-a descoperit o navă cu resturile a peste o mie de vase ceramice, datate la sfîrșitul sec. VI și începutul sec. VII e.n., pe baza a 60 de monede. Nava în discuție s-a scufundat între anii 620–625, cf. G. F. Bass, în *Archäologischer Anzeiger*, 1962; în ceea ce ne privește, autorul ne-a pus la dispoziție un însemnat număr de planșe, cu tipuri și categorii de vase, totul extrem de util pentru stabilirea originii vest-pontice a multora dintre ele.

Prezența masivă a fragmentelor și a unui însemnat lot de amfore întregi, din toate categoriile și tipurile care au circulat în epoca romană și romano-bizantină la Dunărea de Jos, demonstrează că pe lângă cele procurate din import, o mare parte erau lucrate în atelierele meșteșugărești locale. Cercetarea lor, în condițiile în care nu stau la îndemână toate mijloacele de lucru, se izbește de numeroase inconveniente atunci când este vorba de stabilit sigur care dintre categoriile de amfore au fost produse aici și care au fost importate. Aceasta cu atât mai mult cu cât, cea mai mare parte a recipientelor în discuție, care s-au produs local sînt mai totdeauna imitații după tipuri de largă circulație, în special după cele din aria est-mediteraneană și pontică. Totuși pe baza analizei și comparației, se pot face unele precizări și în această privință.

În plus, să ținem seama că amforele se produceau în special în regiunile cu bunuri alimentare, care se exportau ⁴.

Contactul autohtonilor cu grecii și apoi cu romanii, cunoașterea produselor ceramice de import pe baza legăturilor economice atât de strînse între băștinași și străini, a constituit calea de însușire a unor practici meșteșugărești înaintate, nu numai în centrele urbane ci și în cele rurale. Dacă la orașe producția de amfore și a altor vase, poartă amprenta tehnicii înaintate greco-romane (ceea ce îngreunează mult posibilitatea separării a ceea ce este local de ceea ce vine din altă parte) în mediul rural caracteristicile originale, proprii unor practici meșteșugărești mai puțin perfecționate, se observă mult mai bine, ușurînd astfel determinările respective.

Pe de altă parte, atelierele ceramice recent descoperite în Dobrogea ⁵ înlesnesc în chip considerabil cunoașterea în condiții precise a unor obiecte produse aici. Și, ca să ne referim la un caz concret, amintim că în cadrul săpăturilor de la Oltina ⁶ au apărut numeroase fragmente de amfore piriforme, decorate cu striuri ondulate sau drepte. Tipul acesta este bine cunoscut în Dobrogea din cercetări mai vechi, ca cele de la Saci-

⁴ M. H. Callender, *Roman Amphoras*, Londra, 1965, *passim*, (cu referire specială la introducerea).

⁵ N. Angelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în SCIV, VI, 1955, p. 312 – un grup de cuptoare de olari din care s-a cercetat unul și pe care autorul îl datează la sf. sec. II și începutul sec. III e.n.; Gh. Ștefan, *Un cuptor roman de ars țigle descoperit la Garvan*, SCIV, VIII, 1–4, 1957, p. 339–345; D. Vilceanu, *Urme de viețuire antică la Gura Canliei*, în SCIV, XIII, 1, 1963, p. 143 și urm. Tot aici s-a descoperit în 1974 un alt cuptor fragmentar pentru ars vasele, datat în sec. IV e.n., acum în curs de cercetare de către M. Irimia. La Dervent, lângă Păcuilul lui Soare, s-a cercetat între anii 1970–1972, un mare complex – veritabil *kerameikon* – compus din 24 de cuptoare, dintre care cinci (nr. 5, 6, 7, 11 și 15) aparțin tipului de cuptor circular de mici dimensiuni, cu platformă pentru ars ceramică, cf. A. Rădulescu și M. Irimia, *Typen in der Dobrudscha entdeckter römischer Öfen*, în actele simpozionului „Terra Antiqua Balcanica” – Velico Timovo, septembrie 1975; A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine în sectorul de vest al Tomisului*, Constanța, 1965, p. 6–23; idem, *Ateliere meșteșugărești pentru ars materiale de construcții din lut, Pontice*, II, 1969, p. 333 și urm.; C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun, în Pontice*, I, 1968, p. 261–265; M. Irimia, *Cuptoarele romano-bizantine de ars ceramică de la Oltina, în Pontice*, I, 1968, p. 379–409. Aceștia le adăugăm descoperirea unor „bombarde” de lut ars, dintr-un atelier ceramic de la Telița, în nordul Dobrogei în curs de cercetare, cf. informațiilor lui Simion Gavrilă.

⁶ M. Irimia, loc. cit.

dava 7, Capidava 8, Histria 9, Jurilofca 10, Constanța 11, Mangalia 12 etc. De asemenea, el apare și în centre mai îndepărtate, egeene 13 sau nord-ponctice 14, ca să nu mai amintim de teritoriul Olteniei 15 și Bulgariei 16.

Numeroasele centre amintite constituie un exemplu edificator pentru înțelegerea fenomenului de interferență și difuziune pe mari întinderi geografice. Se cunoaște astfel mai bine locul pe care-l ocupă Dobrogea în producția meșteșugărească de ceramică, în contextul civilizației romane. Menționăm însă că trebuie subliniate unele trăsături proprii. Specificul local atît cît se lasă determinat, pentru Scythia Minor, se leagă de aria culturală pontică, din care provincia noastră face parte organică. Vom proceda la prezentarea descriptivă a amforelor de import sau produse pe loc, fără deosebire, însă în succesiunea lor cronologică, în funcție de care se va înțelege mai bine ponderea categoriilor ceramice în viața meșteșugărească și implicit economică a Dobrogei, între veacurile I-VII e.n. 17

* * *

CATEGORII ȘI FORME DE AMFORE

1. Amfore cilindrice cu gît înalt și fund conic alungit.

Inv. 21.202 și 15.777. (Pl. I/1, 1a, 1b). Sînt două, aproape identice ; se pare că amîndouă provin de la Costinești, din așezarea romană de pe malul mării (colecția dr. H. Slobozeanu). Au corpul relativ cilindric, gîtul înalt, larg, cu buza ușor îngroșată ; fundul se desparte brusc de corp, și

⁷ A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii în Dobrogea romană*, Constanța, 1972, în mss.

⁸ R. Florescu, *Capidava*, Ed. Meridiane, Buc., 1967, fig. 22.

⁹ *Histria I*, p. 458, fig. 383-384.

¹⁰ Amforă piriformă, se află în Muzeul de arheologie Constanța, inv. 3.993.

¹¹ De la Constanța, ca și de la Mangalia, provin numeroase exemplare de acest tip, acum în diferite muzee, dar în special în depozitele Muzeului de arheologie. Amintim că fragmente de amfore asemănătoare s-au găsit la Mangalia Nord (Neptun), cf. C. Ionomu, *op. cit.*, p. 247 și 248, fig. 12-13. Amforele piriforme care în părțile noastre circulă între sec. IV-VI e.n., în Grecia apar mai devreme, după cite se pare încă din sec. III e.n. — poate în cea de a doua jumătate a sa — cf. V. R. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine Trade*, Princeton, 1961, fig. 37.

¹² *Ibidem*.

¹³ V. R. Grace, *loc. cit.*, pentru Atena ; G. F. Bass, *op. cit.*, pl. VII, fig. D-J, pentru Bodrun (Halikarnassos) ; BCH, 89, 1965, p. 947, fig. 22.

¹⁴ I. B. Zeest, *loc. cit.* ; Al. Iakobson, *loc. cit.*

¹⁵ D. Tudor, *Oltenia romană*, Buc., 1958, p. 366, fig. 7.

¹⁶ B. Böttger, *Die Importkeramik aus dem spätantiken Donaulimeskastell Iatrus in Nordbulgarien*, în *Actes du IX-e Congrès international d'Etude sur les frontières romaines*, 1974, p. 131 și 132, fig. Bc.

¹⁷ Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc. 1938, passim, cu referiri dispartate la viața economică și meșteșugărească ; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 499-517 și 606-609, evident, toate considerațiile istorice de aici fiind mult depășite la această dată ; R. Vulpe și I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 488 și urm.

se alungește mult — la un exemplar este de 17 cm — în formă conică. Torțile trase din buză, în bandă, se înalță pînă la nivelul gurii. Pasta, roșie-cărămizie, cu multe ingrediente, este totuși consistentă. Condițiile descoperirii rămîn anonime.

Acest tip de amforă nu este cunoscut pînă acum în bazinul egeean și pontic. Forma lui, care se individualizează și se deosebește mult de alte tipuri este de origine occidentală. Un tip foarte asemănător, descoperit în Spania, ne face să credem că originea sa este aici¹⁸. Se răspîndește intens în sec. I î.e.n. și mai ales în sec. II-III e.n., în Italia¹⁹. Dat fiind micile deosebiri față de tipul „clasic” datat în sec. I e.n.²⁰ și mai ales compoziția pastei, îl încadrăm la sfîrșitul sec. I e.n., prima jumătate a sec. II e.n.

2. Amforă îngustă și înaltă.

Inv. 16.008. (Pl. I/2, 2a). Pînă la această dată cunoaștem în jur de 30 exemplare descoperite în Dobrogea din care cităm pe cele 24 de la Histria, 2 la Constanța, 1 la Mangalia Nord-Neptun etc. Cele mai multe sînt descoperite în morminte. Prototipul provine de la Mangalia Nord-Neptun. Are corpul conic, mult alungit, gîtul înalt, cilindric, cu gura îngustă și cu buza îngroșată și ușor evazată. Fundul se termină cu o talpă îngustă, circulară. Toarele cad perpendicular pe umărul rotunjit, sînt drepte și se unesc cu gîtul mult sub nivelul gurii. Pasta este gălbuie-roșatică, are nisip și ingrediente. În toate cazurile bine cunoscute în zona pontică, se datează în sec. I-II e.n.²¹.

La Constanța, pe locul fostei gări — zona intramurană — s-a găsit o amforă similară (pl. I/3, 3a) cu deosebire că are fundul fragmentar. Dimensiuni : ln. 0,66 m, dm. 0,23 m²².

3. Amfore cu corp globular de dimensiuni medii și mari.

a) Amfore de dimensiuni medii. Inv. 17.583. (Pl. II/1, 1a). În, 0,40 m, dm. 0,33 m ; provine de la Constanța, din fundațiile actualei clădiri a sediului administrativ. Corpul globular, mai prelungit în partea inferioară a recipientului, terminat cu un fund plat-inelar. Gîtul larg și scurt, are buza

¹⁸ F. Zevi, *Appunti sulle amfore romane*, in *Arheologia Classica*, 18, 1966, 2, p. 208.

¹⁹ M. Vegas, *Cerámica común romana del medeteráneo occidental*, Barcelona, 1973, p. 131, tipo 53.

²⁰ Cf. M. H. Callender, *op. cit.*, p. 281. Este dat un tabel din H. Dressel, tipul 7 și 14 fiind asemănător cu tipul nostru.

²¹ Em. Condurachi și colaboratorii, *Șantierul arheologic Histria*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VI, p. 256-257, fig. 1 ; idem, *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, p. 415 ; P. Alexandrescu — V. Eftimie, *Tombes thraces d'époque archaïque dans la necropole tumulaire d'Histria*, în *Dacia*, III, NS, 1959, p. 143-144 ; P. Alexandrescu în *Histria*, II, p. 204-206, fig. 45 — tumul în care s-au descoperit cele 24 de amfore de acest tip — fig. 198 ; tumulul XXX, 6-8, pl. 99 ; o formă asemănătoare cu diferența că are un corp ceva mai mic, o găsim la Panticapaeum, cf. J. B. Zeest, *op. cit.*, p. 110, pl. XXVIII, 64. Exemplarul de la Mangalia Nord — Neptun, descoperit în condiții stratigrafice bine determinate în necropola cercetată se datează și mai clar în sec. I-II e.n. ; cf. C. Ionomu, *op. cit.*, p. 256, fig. 29 și p. 260, unde se ocupă de un alt exemplar, identic.

²² I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 110, pl. XXVIII, fig. 64 b.

înalță ușor profilată și trasă în afară, avînd ca decor patru rînduri de striuri drepte. Toartele răsucite – în funie dublă – se prind de gît, ceva mai jos sub buză, apoi arcuindu-se ușor se prind de umerii vasului. Pe corp, la linia de maximă rotunjire, apare o bandă de patru striuri, ușor adîncite și aproximativ rare. Pastă de bună calitate, roșie-gălbuie, în compoziție surprinzîndu-se ingrediente fine, nisip și impurități mărunte. Întregul corp poartă urme de vopsea roșie.

Datăm acest tip de amforă în sec. II e.n.²³.

b) *Amforă de mari dimensiuni, cu gura în formă de pîlnie.*

Acest tip, din depozitele cetății Histria unde a și apărut, în sectorul Z2, într-un complex de locuire romană. În. 0,98 m, dm. 0,52 m ; (pl. II, 2). Are corpul ovoidal, gura largă cu buza rotunjită, toate mici de dimensiunea recipientului, legate de mijlocul gîtului și de umerii vasului. Este făcută din pastă roz-gălbuie, arsă bine, cu numeroase impurități în compoziție. Pe corp apar drept decor, „coaste”. Sec. II e.n.²⁴.

c) *Amforă cu picior plat, inelar și caneluri pe corp.* Tot de la Histria, găsită în campania de săpături din 1960. În. 0,37 m, dm. 0,255 m ; (pl. II, 3). Are corpul tronconic cu fund inelar, gît scurt și larg terminat cu o buză profilată, tăiată oblic, în interior. Toartele relativ mici se prind imediat sub profilatura buzei și de baza gîtului. Partea superioară a corpului este decorată cu caneluri mari, realizate destul de neglijent. Pasta de bună calitate, roșie cu ingrediente. Pe baza complexului și inventarului funerar în cadrul căruia se afla, se datează în sec. II e.n.²⁵.

d) *Amforă cu picior plat-inelar și corp globular.* Histria, în. 0,48 m, dm. 0,277 m ; (pl. III, 1). Corpul globular ușor alungit în partea inferioară se termină cu un fund inelar-plat. Gît cilindric, relativ înalt ; gura largă cu buza ușor evazată și puțin îngroșată. Toarte zvelte, prinse sub buză și pe umerii vasului. Pasta bine arsă, de culoare roz-cafenie, destul de compactă, cu puține ingrediente dar cu mai multă mică. Se datează la sfîrșitul sec. II e.n.²⁶.

4. Amfore cu corp ovoidal și fund ascuțit

a) Inv. 12.223 ; (pl. III, 3, 3a). În. 1,03 m ; dm. 0,44 m. Descoperită într-un complex funerar la Constanța, pe str. Luminișului în anul 1956. Forma recipientului amintește tradiția elenistică. Maniera de realizare se întîlnește pe întreg teritoriul Dobrogei. Buza, trasă ușor în afară este tăiată

²³ Exemplar asemănător, descoperit la Dinogetia (excepție, buza răsfrîntă în formă de pîlnie) datat în sec. II e.n., SCIV, 1–2, 1953, p. 264–265, fig. 24/1.

²⁴ Em. Condurachi și colaboratorii, *Șantierul Histria*, în MCA, VI, p. 287, fig. 1. Nu se cunoaște exact forma fundului. De altfel, este singurul exemplar de acest tip, cunoscut pînă la această dată, fapt ce ne face să ne menținem în rezervă față de originea locală.

²⁵ P. Alexandrescu, în *Histria*, II, p. 212, pl. 80/10, tumulul XXVII.

²⁶ *Kratkie Soobscenia Institute Arheologii*, Kiev, 10, 1960, p. 195, fig. 6 ; H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 92, pl. 22, 58. M. 90 – datează exemplarul la sfîrșitul sec. II e.n. ; P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 221, pl. 82.

oblic. Fundul ascuțit, toartele mari, elegante, se prind sub buză și pe umeri. Pastă bună, din argilă densă, cu impurități în compoziție. Menționăm că în momentul cercetării complexului funerar în care s-a descoperit amfora s-au mai găsit fragmente dintr-un vas de sticlă și o căniță de pământ decorată cu caneluri. Tot complexul se datează în sec. II-III e.n.²⁷

b) Asemănătoare cu precedenta ; provine de la Nuntași – *territorium histrianorum*. Inv. 17.593 ; (pl. IV, 1, 1a). Se deosebește de varianta „a” datorită buzei rotunjite, a toartelor mai masive ușor supraînălțate de la nivelul de prindere sub buză.

Pasta roșie-cărămizie, acoperită pe alocuri cu angobă roșie-închisă. Pastă bună cu mică în compoziție și ingrediente fine. Se datează în sec. II-III e.n.

c) Variantă a aceleiași tip caracteristic secolelor II-III e.n., a fost descoperită în raza comunei Straja, în sudul Dobrogei (pl. IV, 2, 2a). Inv. 4.627. În. 1,05 m. dm. 0,50 m. Piesă identică precedentelor, cu deosebirea că este mai puțin îngrijit lucrată, iar baza gîtului prezintă o strangulare. Argilă de bună calitate, bine arsă pînă la roșu-cărămiziu, cu puține ingrediente.

5. Amfore cilindrice

Această categorie, de mare capacitate, este specifică necropolelor tomitane tîrzii. Tipul este cunoscut și în alte zone ale Dobrogei, ca de exemplu în jurul lacurilor Techirghiol și Agigea²⁸, considerat drept material de epocă romană tîrzie²⁹.

Între acestea distingem mai multe variante care se deosebesc atît prin compoziția pastei cît și prin anumite trăsături individuale. Amfora cilindrică credem că este specifică secolelor IV-VI e.n. Unele din ele, care au apărut în complexe arheologice închise, alături de material mai bine cunoscut, se pot încadra cronologic în limite mai apropiate.

a) Inv. 14.880. În. 1,18 m, dm. 0,34 m. (Pl. V, 1). Nu i se cunoaște exact locul de găsim în perimetrul orașului Constanța. Este foarte probabil să parvină de la un complex funerar răvășit, în timpul recentelor săpături edilitare. Corpul amforei se îngustează spre fund, forma prelungită dîndu-i o notă de suplețe. Piciorul este ceva mai înalt și ușor ascuțit. Gît cilindric, scurt, cu buza îngroșată, trasă drept în afară. Pasta de bună calitate, arsă complet, a căpătat culoarea roșie-cărămizie. Partea superioară a recipientului este decorată cu „coaste”. Această variantă a amforelor cilindrice se aseamănă mai mult cu tipurile de recipiente datate în sec. IV e.n., găsite în bazinul occidental al Mediteranei³⁰, dar și în Dobrogea³¹.

²⁷ I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 116, pl. XXXV.

²⁸ H. Slobozeanu, *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, în MCA, V, p. 738-739, fig. 5/5.

²⁹ *Idem*.

³⁰ Fausta Zevi, *Appunti...*, p. 223, pl. LXXVIII, tip. 27.

³¹ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 277 – descoperit în nivele de sec. IV e.n.

b) Pl. V, 2, 2a. Este cunoscută și din alte părți ale lumii romane ; derivă din exemplarul de la varianta „a” ; gîtul mai înalt, buza profilată. foarte asemănătoare cu cea descoperită în zona lacurilor Agigea și Techirghiol. Pasta de bună calitate cu ingrediente în compoziție. Se datează în sec. IV e.n.³².

c) Inv. 4631. În. 1,15 m, dm. 0,34 m. (Pl. V, 3, 3a) ; singura deosebire constă în executarea gîtului și a buzei, care este îngroșată și puternic profilată. S-a descoperit la Constanța în 1961, pe teritoriul gării vechi. Pastă cărămizie cu angobă roșie-cărămizie.

d) Inv. 6233. În. 1,07 m, dm. 0,35 m. (Pl. V, 4a). Acest recipient găsit tot la Constanța, pe str. Panait Moșoiu, într-un mormînt de inhumație, se deosebește de celelalte, atît prin forma corpului, mult îngroșat în partea inferioară, cît și prin apariția la suprafață, a unui strat de angobă albă. Are gît scurt, toate mici nefuncționale și buză groasă în formă de manșon. Complexul în care a fost descoperită, angoba și analogiile existente în lumea romană³³, ne îndreptătesc s-o datăm în sec. V e.n.

e) Inv. 5010. În. 1,4 m, dm. 0,3 m. (Pl. VI, 1, la, 3, 3a). Amfore cilindrice cu decor pe gît, „în portativ” se întîlnesc în necropolele tomitane tîrzii. Două exemplare s-au descoperit la Constanța pe str. Mircea cel Bătrîn în complexele funerare cu „dromos”, cercetate în anul 1973³⁴.

O mare cantitate de fragmente de la amforele de mare capacitate s-au găsit în canalul de acces în camerele funerare ale complexului. Se pot desprinde următoarele caracteristici : au corpul cilindric ; fundul se termină cu buton conic, mult subțiat la extremitate ; gît cilindric, gura fără buză pronunțată ; un brîu de linii adînc incizate constituie micul decor ; toartele, mici în raport cu dimensiunea vasului, sînt lipite pe gît la nivelul decorului de linii incizate și pe umerii amforei ; în pastă are ingrediente și a căpătat prin ardere o culoare roșie-cărămizie.

Atît exemplarele care s-au întregit, cît și celelalte fragmente au pe suprafață o angobă subțire, alb-gălbuie, caracteristică vaselor ceramice din sec. VI e.n.

Fragmente de la amfore asemănătoare celor din necropola tomitană s-au descoperit la Capul Dolojman și sînt datate în sec. VI e.n.³⁵. În occidentul mediteranean³⁶ s-au datat timpuriu. La noi unele se încadrează sec. IV e.n., altele se datează în sec. VI e.n.³⁷.

Pe gîtul unui exemplar care s-a întregit parțial, este incizată o inscripție formată din trei litere, scrisă cu vopsea roșie deasupra brîului-decor, *οητ*. Tot în dromos, printre alte fragmente s-au găsit resturi de la un tip de

³² H. Slobozeanu, *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, în MCA, V, p. 738-739, fig. 5/5.

³³ Mercedes Vegas, *op. cit.*, p. 141, tip 57, fig. 2 ; M.D. del Almo Guinovart, *La necròpolis de Pere Martell*, *Boletín Arqueológico*, IV, 113-120, 1971-1972, exemplarul de la Tarragona, p. 161, datat în sec. IV-V e.n.

³⁴ N. Cheluță Georgescu, *Complexe funerare din sec. VI e.n. la Tomis, Pontica*, VII, 1974, p. 363 și urm.

³⁵ Maria Coja, *Cercetări noi în așezarea greco-romană de la Capul Dolojman - Argamum (?)*, în BMI, 3, 1972, p. 38, fig. 5/10.

³⁶ Mercedes Vegas, *op. cit.*, p. 111, tip. 57, fig. 2.

³⁷ M.D. del Amo Guinovart, *op. cit.*, fasc. 113-120, 1971-1972, p. 161, fig. 28.

amforă diferit de cel descris pînă acum și care mai păstra foarte puțin lizibil o inscripție cu vopsea neagră. Ceva similar provine de la Sacidava³⁸.

Datarea tipului de amforă-cilindrică descoperită în dromosul camerelor funerare amintite s-a făcut mai ales pe baza materialului „in situ” descoperit ca inventar. Amintim un braț de *crux latina* săpat pe latura lungă a unui sicriu de lemn, formă des întilnită atît la capetele-impostă din sec. VI e.n., descoperite în Dobrogea³⁹ și în sudul Dunării⁴⁰, dar și la crucile de pe plăci de cancelli aparținînd unor bazilici creștine din sec. VI e.n. de la Tomis⁴¹ cît și la alte monumente cu aceleași caracteristici din sec. VI e.n.⁴².

6. Amforă bitronconică cu caneluri pe corp; toarte masive. (Pl. VII, 1, la).

Provine de la Piatra Frecăței – Beroe din necropola cercetată în ultimii ani⁴³, în mormîntul 110⁴⁴. Tipul amintește de amforele de epocă elenistică. Este zveltă, corpul bitronconic, ascuțit jos, este acoperit cu caneluri mari. Partea inferioară a piciorului este plată, gîtul înalt; gura puțin mai largă, buza groasă și rotunjită în afară. Toartele se prind de gît și cad aproape perpendicular pe umerii vasului. La locul de încheiere a torțiilor se pot lesne observa amprente de mîini care le-au prins pe corpul recipientului. Pastă de culoare cărămizie, cu mult nisip și alte ingrediente. După locul descoperirii și prin analogii cu exemplare similare de la Tîrgoviște⁴⁵ sau de la Spanțov⁴⁶ se datează în sec. IV e.n.

³⁸ D. Tudor, *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948; idem, *Sucidava*, III, în *Dacia*, XI–XII, p. 168 și *Sucidava*, IV, în *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, vol. I, Buc., 1953, p. 700, 706, 710, 712; I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii Teologice*, 5–6, seria II-a, 1959, p. 298, fig. 11.

³⁹ Radu Vulpe, I. Barnea, *Did*, II, p. 484, fig. 42/5 și 43/6; I. Barnea, *Monumente de artă creștină*, în *Studii Teologice*, 3–4, 1960, seria II-a, p. 206 și urm., fig. 4–5 pentru Tomis; p. 208 și urm., fig. 8 pentru Callatis; p. 210–211, fig. 9 pentru Libida.

⁴⁰ Dimităr Dumitrov, *Kempferi i ioniski kempferovi*, în *Izvestia na Arh. Inst.*, XXX, Sofia, 1967, p. 42 și urm., fig. 1, 4, 6, 8 și 11.

⁴¹ A. Rădulescu, *Monumente...*, p. 68, fig. 35.

⁴² Em. Popescu, *Descoperirile arheologice de la Lazu*, în *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 253 și urm.

⁴³ Petre Aurelian, *Săpăturile de la Piatra Frecăței*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 389–565; idem, *Quelques données archéologiques concernant la continuité de la population et de la culture romano-byzantine dans la Scythie Mineure aux VI et VIIe siècle de notre ère*, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 317–353; idem, *Mărturii ale culturii Sintana de Mureș-Cernikov în Scythia Minor*, în *SCIV*, XV, 1, 1964.

⁴⁴ Toate datele tehnice, ilustrația și îngăduința de a mă folosi de ele aici, mi-au fost oferite de Petre Aurelian, căruia îi mulțumim.

⁴⁵ Gh. Diaconu, *Tirgușor, necropola din sec. III-IV e.n.*, București, 1966, p. 70, mormîntul 258, p. 83–84 și 276, pl. CXXVI/1.

⁴⁶ B. Mitrea, C. Preda, *Necropola din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 38, M 64, p. 265, fig. 89/3 – amforă de la Spanțov, datată în sec. IV e.n.

7. Amfore ovoidale cu caneluri pe corp și fund ascuțit.

Acest tip este reprezentat de două exemplare, descoperite la Constanța. Prima s-a găsit la Piața Soveja, spre malul mării; în. 0,65 m, dm. 0,335 m. Corp ovoidal, mai îngroșat în partea inferioară; fundul se termină cu un picior scurt ascuțit. Pe corp, ceva mai jos de umăr, are decor în caneluri largi dispuse regulat. Gîtul relativ înalt, cilindric, se termină cu o buză profilată în exterior. Toartele destul de mici, se leagă de mijlocul gîtului și de umerii vasului. Argilă curată, densă, cu multe ingrediente, de culoare gălbuie.

Al doilea exemplar, inv. 12.611; în. 0,55 m, dm. 0,206 m; (Pl. VII, 3), a fost descoperit pe str. Mihai Viteazu, în anul 1968, într-un mormînt de inhumație. Era depusă ca ofrandă. Spre deosebire de prima, are corpul mai prelung, ceva mai larg în partea inferioară, decorată cu caneluri pe tot corpul. Gît scurt, fund mai puțin înalt. Toartele sînt mici, aproape impracticabile, ușor curbate. Pe umăr, apare scrisă cu caractere mari, citeț cu vopsea roșie, inscripția: . Dacă asupra primei litere nu încapă nici o discuție, cea de a doua este dificil de identificat. Ar putea fi un A. În această situație se poate deduce capacitatea vasului de 21 sextarii.

Ambele vase se datează în sec. IV e.n.⁴⁷.

8. Amfore piriforme cu striuri.

Tipul acesta îl ilustrăm cu numeroase exemplare descoperite în Dobrogea: inv. 3.993 (Pl. VIII, 1, 1a), inv. 3.461 (Pl. VIII, 2, 2a), inv. 4.644 (Pl. IX, 1, 1a), inv. 17.597 (Pl. IX, 2, 2a) etc. la Jurilofca, Mangalia⁴⁸ și în special la Edificiul roman cu mozaic unde amforele alcătuiau un mare depozit de mărfuri⁴⁹. Fragmente din recipiente similare s-au mai descoperit la Altinum, Capidava, Ulmetum, etc.⁵⁰. În general este de dimensiuni medii: în. 0,60 m, dm. 0,40 m. Are pastă bună, cu ingrediente în compoziție și cu culoare cărămizie. Fundul este cînd neted, cînd poartă un buton sau un picior scurt ascuțit. La toate variantele toartele sînt mici, bine arcuite. De regulă au decorul pe umăr sau pe corp, fie cu brîuri paralele de striuri (ex. 1 pl. IX, Jurilofca) fie cu o bandă mai mare.

9. Amfore romane tîrzii, de talie mijlocie.

O descoperire unitară, formată din patru amfore s-a făcut în 1966 la Constanța, pe str. Mihai Viteazu, într-un șanț de canalizare la -6,20 m. Ele reprezintă o categorie ce se individualizează prin compoziția pastei,

⁴⁷ H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 109, pl. 29, M. 213.

⁴⁸ Amforă piriformă de la Mangalia, a fost descoperită de C. Preda. Acum se află la Muzeul Callatis - Mangalia.

⁴⁹ Amforele piriforme de la Edificiul roman cu mozaic au fost publicate de A. Rădulescu, *Pontica*, VI, 1973, p. 193 și urm.

⁵⁰ V. Pârvan, *Inceputurile...*, p. 149, fig. 74; Radu Florescu, *Capidava*, ed. meridiane, Buc., 1967, fig. 22.

decor, caneluri cu interstiiții mai rare sau mai dese, precum și prin starea de conservare a angobei alb-gălbuie, care a acoperit numai unele exemplare.

a) Inv. 1.790. In. 0,60 m, dm. 0,195 m. (Pl. X, 1, 1a). Are capacitate mijlocie, corp conic. De la umărul aproape drept, corpul se subțiază terminându-se cu un fund ascuțit. Decorul, care începe încă de pe gîtul recipientului, este „în coaste”; pînă la baza umărului sînt mai subțiri și mai dese, în partea centrală mai mari și mai rare și ajung spre fund aproape șterse. De gîtul fragmentar la acest exemplar și la baza umărului sînt prinse două toarte inelare, ușor arcuite. Pasta cu ingrediente și nisip în compoziție a căpătat prin ardere o culoare roșcat-cărămizie. La baza gîtului, apare un orificiu circular făcut din antichitate, a cărei funcționalitate este legată de scurgerea lesnicioasă a lichidului din vas.

b) Inv. 20.025. In. 0,53 m; dm. 0,16 m. (Pl. X, 2, 2a). Corp în formă conică, mult alungită în partea inferioară, terminându-se cu un fund ascuțit. Singura particularitate care o deosebește de exemplarul nr. 1 (inv. 1.790) este arderea puternică care a suferit-o pasta și care a determinat și o bună conservare a stratului subțire de angobă alb-gălbuie, întinsă pe tot corpul. Gîtul fragmentar. Se mai păstrează o singură toartă inelară, ușor arcuită, prinsă pe gît și pe umărul recipientului.

c) Inv. 19.974. In. 0,48 m, dm. 0,16 m. (Pl. X, 3, 3a). Are capacitate medie, identică ca formă cu celelalte două precedente. Este fragmentară; îi lipsește partea superioară. Corpul, datorită unei arderi oxidante, a căpătat o culoare cărămizie și este pătrunsă puternic de fum.

d) Inv. 1.783. In. 0,645 m, dm. 0,185 m. (Pl. X, 4, 4a). Ultimul exemplar din această categorie îl reprezintă o amforă întregă, identică celorlalte. Menționăm gîtul cilindric a cărui gură se termină cu o buză profilată. Decorul în „coaste” există numai pe gît, restul corpului fiind neted, cu aspect poros, rezultat al ingredientelor din compoziția pastei; culoare gălbuie-portocalie.

Tipul este des întilnit în toată zona pontică, în sec. IV-VI e.n.⁵¹, așa după cum dovedesc și cele nu de mult descoperite la Dinogetia, datate numai în sec. VI e.n.⁵².

10) Amfore de formă cilindrică și fund rotunjit.

Ca o caracteristică comună celor trei exemplare de care dispunem în colecția muzeului, amintim pasta care a căpătat culoare roșcat-gălbuie atît prin ardere cît și datorită procentului ridicat de caolin din compoziție. Deci forma lor este comună, decorul diferă: la unele se constată caneluri aplatizate pe întreg corpul — inv. 21.384 — la cel de-al treilea, apar caneluri și benzi paralele, despărțite prin striuri adîncite — inv. 6727.

⁵¹ H. S. Robinson, *The Roman Pottery*, in *The Athenian Agora*, vol. V, 1959, pl. 28, M 255, 246, 277 pentru sec. IV e.n., pl. 31, M 307 pentru sec. V e.n., pl. 33, M 335 pentru sec. VI e.n.; G. F. Bass, Fr. von Doornink jr., *A. Fourth, Century Shipwreck at Yassi Ada*, pl. 2, fig. 25, datată în sec. IV e.n.

⁵² I. Barnea, *Objets c eramiques peu connus : les couvercles de vases de Scythia Minor*, in *Dacia*, NS, 1965, fig. 8/2 și 12/1.

a) Inv. 6.727. În. 0,47 m, dm. 0,22 m. (pl. XI, 1, 1a). Este descoperit la Cernavoda; are gît scurt și relativ gros, terminat cu o buză inelară. Toartele sînt mici și prinse sub buza vasului și de umerii rotunjiți. Decorul este împărțit în trei registre: gîtul cu caneluri în spirală, umerii cu caneluri aplatizate și zona centrală cu caneluri despărțite prin striuri adîncite. Fundul rotund, este decorat cu caneluri mai dese. Pe umăr o inscripție cu

vopsea roșie ajunge de la o toartă la alta: Pasta de culoare roz-gălbui, are și mică.

b) Inv. 17.582 – fragmentară. În. 0,37 m, dm. 0,225 m. (Pl. XI, 2, 2a). Se aseamănă cu precedenta cu excepția pastei, în care apare nisip și ingrediente; culoarea este mai închisă. S-a descoperit la Constanța, în zona gării vechi în 1967.

c) Inv. 21.384. În. 0,415 m, dm. 0,20 m. (Pl. XII, 1, 1a). Provine tot de la Constanța, din săpătura de la Edificiul roman cu mozaic.

Are o capacitate mai mică iar corpul este decorat, începînd de sub umeri și pînă la fundul bombat terminat cu un buton, cu caneluri aplatizate. Gît scurt, gură inelară cu buză profilată. Toartele prinse sub buză și pe umerii vasului sînt late, semicirculare. Pe gît și pe umăr o inscripție cu vopsea roșie formată din două litere:

Toate sînt realizate într-o manieră îngrijită, din pastă de bună calitate, alburie, datorită procentului ridicat de caolin din compoziție. Un fapt demn de remarcat este că aproape la toate exemplarele întregi descoperite la Olțina⁵³, Sacidava⁵⁴, Histria⁵⁵, Constanța și Dinogetia⁵⁶, au pe umăr sau imediat sub baza gîtului inscripții cu vopsea roșie.

Și această categorie de amfore au o largă arie de răspîndire atît în bazinul pontic cît și în cel egeean⁵⁷.

Datarea o facem pe baza analogiilor; numai exemplarul descoperit în săpătura sistematică de la Edificiul roman cu mozaic, dat fiind că s-a găsit într-un strat alături de alte materiale, din sec. VI e.n.⁵⁸, este mai bine determinat. Aria mare de răspîndire, atît în zona nord-pontică⁵⁹ și egeeană⁶⁰, cît și pe întreg teritoriul dobrogean, ne face să credem că aceste recipiente provin în majoritate din import, dar fără să excludem ipoteza existenței unor ateliere ceramice pe pămîntul Scythiei Minor.

11) Un tip deosebit de cele descrise pînă acum, a apărut la Constanța, în săpătura efectuată în parcul Catedralei, str. Muzeelor 25. Inv. 21.237. În. 0,320 m, dm. 0,110 m. (Pl. XII, 2, 2a). Amforeta fragmentară, are lipsă partea inferioară. O caracteristică a sa o reprezintă pasta grosieră, arșă pînă la roșu. Are pereții groși de 2,5 cm. Forma corpu-

⁵³ M. Irimia, *Cuptoarele...*, p. 393, fig. 13.

⁵⁴ C. Scorpan, *Ceramica...*, p. 274, pl. III, 7.

⁵⁵ *Materiale*, VII, fig. 240.

⁵⁶ Fragmente de vase aflate în depozitele șantierului.

⁵⁷ H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 115, M 333, datează acest tip în sec. VI-VII e.n.

⁵⁸ Informații Maria Muntean.

⁵⁹ A. L. Iakobson, *Sov. Arh.*, XV, 1951, p. 330, fig. 3/14.

⁶⁰ Cf. G. F. Bass, *op. cit.*, pl. VI, tip. A, B, C, pentru descoperirile de la Bodrun (Halkarnossos).

lui este piriformă-alungită, gît larg cu buza inelară trasă în afară. Sub buză și pe umăr are prinse cele două toarte profilate. De sub gît și pe tot corpul propriu-zis are un decor, care continuă din cel spiralat de sub buză, în caneluri largi și inegale. (Pl. XII, 3, 3a). Reprezintă un tip comun atît pentru teritoriul vest-pontic cît și pentru zonele nord-pontice⁶¹.

În Bulgaria același tip de amforetă este datat în sec. VI-VII e.n.⁶². În Dobrogea s-au descoperit și alte exemplare identice, la Constanța în săpăturile de la Edificiul roman cu mozaic, la Sacidava⁶³ și un exemplar întreg la Capidava, datat tot în sec. VI e.n.⁶⁴.

* * *

Seria de amfore selectate pentru a ilustra cele 11 grupe, sînt numai o mică parte din imensul număr de astfel de recipiente scoase la iveală în chip sistematic sau ocazional, din Dobrogea.

Ele reflectă gama unor interesante procese meșteșugărești care au avut loc aici și în regiunile înconjurătoare în perioada romană și romano-bizantină.

Am făcut prezentarea lor, pe cît posibil pe tipuri și variante, pentru a crea o imagine cît mai exactă a evoluției lor timp de șase veacuri. Au fost lăsate de o parte însă exemplarele risipite prin alte muzee și diferite colecții particulare.

Gama celor care stau la baza acestui scurt studiu, se dovedește, pe cît de bogată — ținînd seama că fiecare în parte este reprezentanta unui numeros lot de amfore identice — pe atît de variată. Varietatea categoriilor integrate aici sînt reflexul unei stări de fapte istorice, explicabile.

Primele veacuri ale stăpînirii romane vor duce treptat la realizarea unei producții locale capabile să satisfacă cererile în creștere de pe piața economică a provinciei. Dacă în perioadele mai vechi, antică și elenistică în special, importurile de amfore sau alte categorii ceramice predominau, începînd cu veacul I și mai ales al II-lea e.n., se va statornici o intensă viață meșteșugărească locală.

Din tot ceea ce se cunoaște pînă la această dată despre amforele de epocă romană și în special despre categoriile și variantele descrise, reiese că din punct de vedere tipologic, cele timpurii păstrează trăsăturile ceramicii elenistice⁶⁵. (Pl. I, 1, 1a, 2, 2a).

Vasele de evidentă tradiție grecească, din primele veacuri ale epocii romane în Dobrogea, au pasta roșie, lipsită deseori de decorație — cu

⁶¹ A. L. Iakobson, *op. cit.*, p. 326, fig. 1/1 și fig. 2, datate în sec. VI-VII e.n.

⁶² I. Ciangova, *Amphores du Moyen Age en Bulgarie*, în *Izvestia*, Sofia, XXII, 1959, p. 243-262, descoperiri la Obzor și Prisolov.

⁶³ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 275.

⁶⁴ La Capidava, un exemplar identic, datat în sec. VI e.n. Exemplarul se află în depozitul șantierului și este inventariat cu nr. 467.

⁶⁵ *Histria*, I, p. 451. Constatarea trăsăturilor elenistice ale ceramicii din nordul-pontic, se poate face din analiza formelor prezentate în studiul lui I. B. Zeest, lucrare citată de asemenea în capitolul lui P. Alexandrescu, consacrat necropolei tumulare de la Histria, în *Histria*, II, p. 133-294, și în special pl. 94 și în urm., în care sînt ilustrate amfore din sec. I î.e.n. și din sec. I-II e.n.; M. Bucovăla, *Tradiții elenistice în materiale de epocă romană la Tomis*, în *Pontice*, II, 1969, p. 297 și urm.

excepția poate a unor caneluri, ca de exemplu la cele cu picior plat inelar. Dar, urmărind suita amforelor din sec. II-IV e.n., ca să nu mai amintim de cele de epocă mai târzie, constatăm apariția și dezvoltarea unor particularități specifice romane, care deși mai păstrează unele trăsături de influență grecească, se individualizau treptat, căpătând contururi și însușiri nemaîntilnite anterior. Influența romană, — mai exact specificul roman — se va manifesta în ceramica produsă pe plan local și în pastă. Aceasta se diversifică în funcție de locul de unde se procura argila.

După sfârșitul sec. III e.n., moment de răscruce istorică în viața Dobrogei romane⁶⁶, cu implicații profunde în viața sa socială, producția ceramică se va manifesta potrivit cu împrejurările economice, deseori precare. Criza din imperiu, cu numeroasele-i asperități izvorite din prefacerile structurale are importante repercusiuni asupra vieții meșteșugărești din numeroase centre. În Dobrogea, Tomisul își va menține o poziție preeminentă, ca mare centru de import-export, pe cînd în celelalte orașe se manifestă tot mai mult efectele nefaste ale crizei. Formele bune, deseori de o înfățișare elegantă, pe care le au amforele din categoria tipurilor 1, 3, 4 (Pl. I, III, IV), datate pînă în sec. III e.n., vor fi succedate apoi de amfore cu o înfățișare mai rudimentară, cu pansa ovoidală sau sferoidală — între acestea cele piriforme cu striuri ocupînd un loc important între sec. IV-VI e.n.

Variatatea formelor nu implică necondiționat și pe aceea a decorației. Această rămîne mult în urmă. Gustul pentru frumos, face tot mai mult loc aspectului utilitar, consecință a urmărilor nefaste produse de criză. Vicisitudinile istorice ale veacurilor V-VII e.n., vor impieta și afecta serios manifestările artistice nu numai în ceramică, ci și în oricare alt compartiment. Oricum, ceramica vădește anumite calități: compoziția bună a pastei, diversitate în colorit, decoruri în „caneluri” realizate la roată, sau în striuri făcute cu pieptănele etc.

Perioada dintre sec. IV e.n. și începutul sec. VII e.n., se caracterizează printr-o producție abundentă de amfore. Tipurile 8-11 (pl. X, XI, XII), sînt o dovadă concludentă. Ba mai mult, se observă în sec. VI și VII e.n. o multitudine de variante — este adevărat, grosolane, din toate punctele de vedere, dar cu un format adecvat celor mai diferite utilități. Trecerea către formele specifice feudalismului timpuriu este tot mai evidentă⁶⁷.

Decăderea meșteșugurilor devine manifestă. Evoluția tipologică — în măsura în care poate fi sugerată fidel de suita diferitelor categorii prezentate în acest cadru — dovedește imposibilitatea realizării de modele de amfore mai bune, aceasta ca o consecință inerentă a marasmului general, economic și cultural al provinciei, atacată de către avari, slavi și bulgari⁶⁸.

Mulțimea amforelor, varietatea categoriilor și tipurilor constatate îndelungul secolelor pe pămîntul Dobrogei romane, se explică, mai întîi printr-o activitate profilică a numeroaselor centre meșteșugărești locale, la

⁶⁶ *Istoria României*, I, p. 560-566; R. Vulpe și I. Barnea, în *DID*, II, p. 218-290.

⁶⁷ A. L. Iakobson, *op. cit.*, toate planșele cu tabele tipologice în suita lor evolutivă stabilită de autor.

⁶⁸ R. Vulpe, *HAD*, p. 376-384; *Istoria României*, I, p. 579-613; I. Barnea, în *DID*, II, p. 439-442.

fel ca și prin intensele schimburi cu centre mai îndepărtate. Ținând seama de poziția sa economică și geografică am arătat că factorii sociali-economici interni i-au asigurat pînă la sfîrșitul sec. VI e.n. o dezvoltare a meșteșugului ceramic, elementul autohton contribuind în chip esențial la apariția și creșterea celor mai diverse forme necesare vieții de toate zilele, fără să fie exclus nici o dată importul altora. Dar trebuie subliniat aportul considerabil al influențelor recepționate prin intermediul numeroaselor centre din jurul Mării Negre sau al Mediteranei. Constatăm, în special la Tomis, forme de amfore venite pe calea legăturilor de ordin economic, atît cu lumea egeeană (Cos, Atena, Asia Mică) cît și cu cea nord-pontică (Iliurat, Panticapeia, Fanagoria) etc. Porturi maritime de maximă importanță, Histria, Tomis și Callatis, au constituit în tot cursul istoriei lor, vechi porți de intrare a unor elemente de cultură materială și spirituală, vehiculate de navigatori și negustori, între care, importantele recipiente pentru vin, ulei, măslină etc., au avut un loc proeminent. Modele din importantele centre egeice nu vor întîrzia să-și facă apariția în porturile vest-pontice, unde să fie preluate de meșteșugarii de aici, imitate și modificate deseori după specificul local. Așa se explică numeroasele amestecuri de tipuri și variante.

Am exclus din capul locului stabilirea unei linii evolutive, continue, a amforelor, deoarece, în stadiul actual al cercetărilor lipsesc unele verigi de legătură care, în ipoteza existenței lor, ar fi permis o clasare și o sistematizare mai strictă a materialului. De asemenea nu avem criterii valabile pentru a separa ce este import și ce este local. Am adoptat criteriul cronologic de clasificare, considerîndu-l în această etapă, cel mai potrivit pentru înțelegerea unui eventual fir evolutiv⁶⁹. Astfel, fiecare categorie a fost datată în funcție de cercetările arheologice făcute în zonele geografice mai apropiate Scythiei Minor, considerînd îndreptățită constatarea potrivit căreia, zona egeeană și cea pontică au un aspect cultural diferit de zone mai îndepărtate cum ar fi de pildă, bazinul occidental al Mării Mediterane.

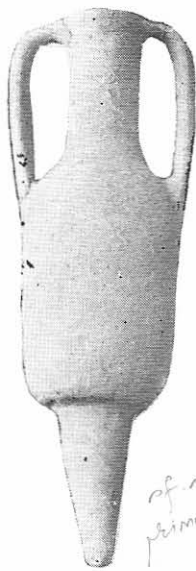
Pentru determinarea evoluției tipologice a amforelor se are în vedere, între altele, mai ales scopul lor utilitar, fapt de care s-a ținut mai întotdeauna seama în încercările de clasificare făcute de unii cercetători⁷⁰.

Conchidem deci că forma amforelor, era impusă de tot mai variatele necesități. În situația acelorora din Scythia Minor, ar fi dificil să realizăm o determinare tipologică numai după criteriul scopului funcțional. Totuși, cu rezervele de cuviință, și aici se vedește o mare varietate a scopurilor practice la care se puteau folosi.

Subliniem că deși forma amforei se obținea în special în funcție de scopul ei practic, totuși, evoluția sa nu respecta riguros anumite canoane clasice, prestabilite. Desigur, chiar atelierele producătoare se vor fi specializat după cerințele pieții și produceau anumite tipuri căutate în chip

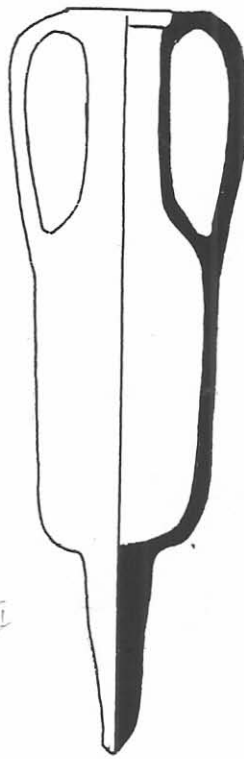
⁶⁹ Acest criteriu stă la baza catalogului care clasează materialul ceramic din Agora Athenei, cf. H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 141.

⁷⁰ E. Dressel, *Di un grande depozite d'amfore rinvenuto nel nuovo quartiere del Castro Pretorio*, în *Bullettine della Commissione Archeologica Comunale*, 1879, p. 36-112 și 143-196, tabel reluat și comentat de Fausto Zevi, *op. cit.*, se are în vedere conținutul: vin, ulei etc., aproape pentru toate cele 45 de tipuri.

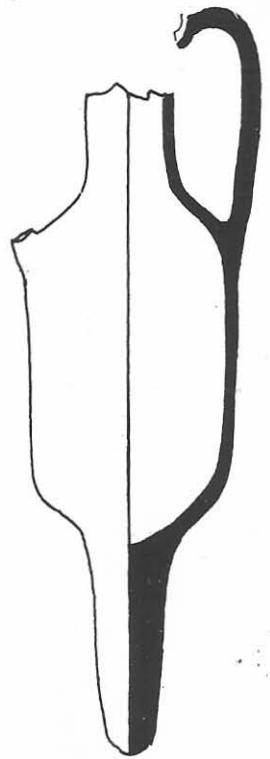
1

of rec. I -
prima jum. a. II

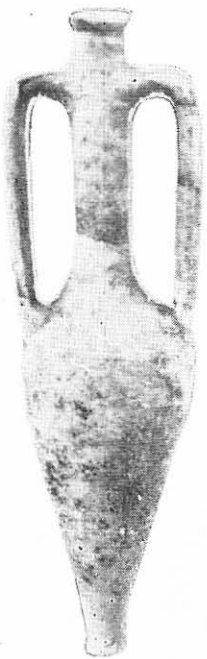
0 4 8 cm.

1a

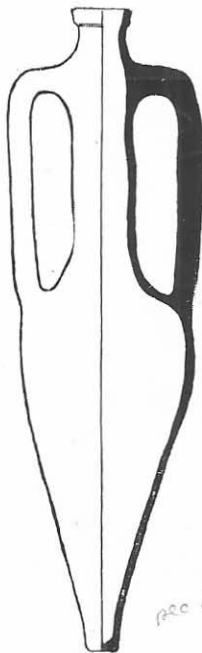

0 4 8 cm.

1b.

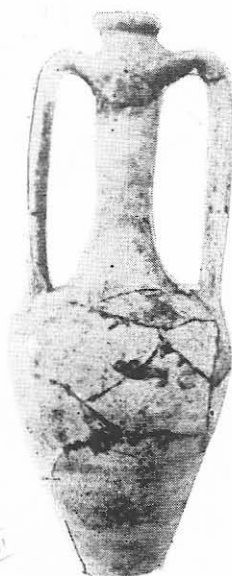

2

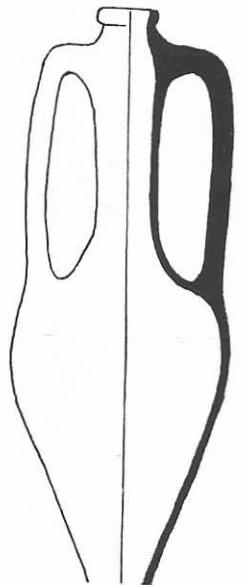

2a

rec. I - II

3

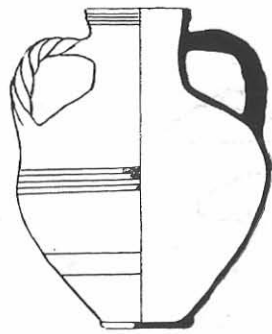

3a

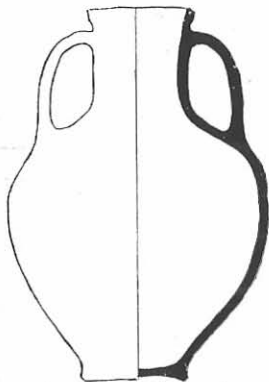

1

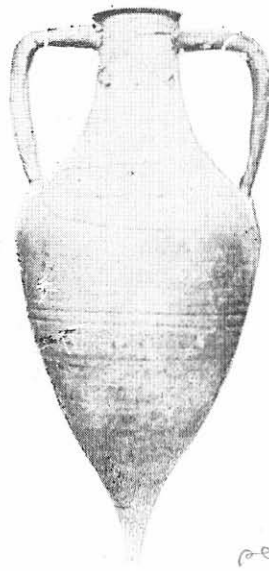
pec. I-II

1a

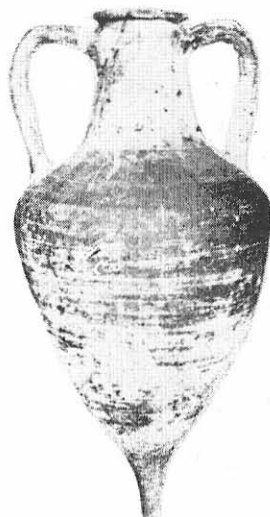

af. pec. II

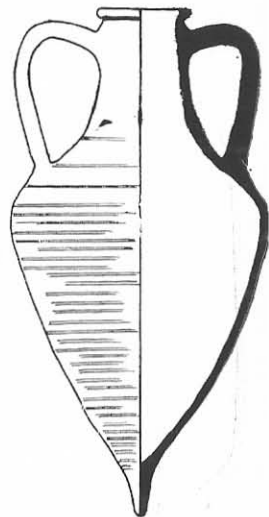

3

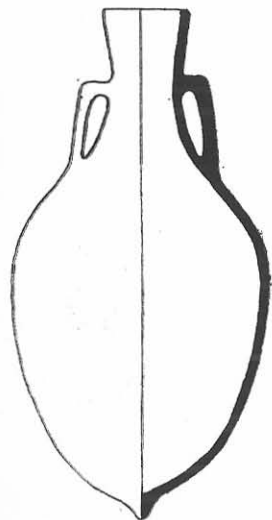
pec. II-III

1

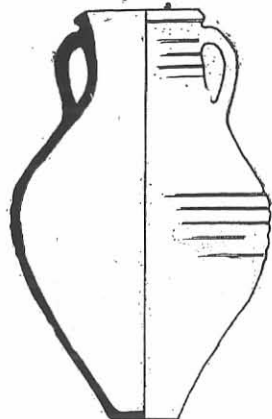

1a

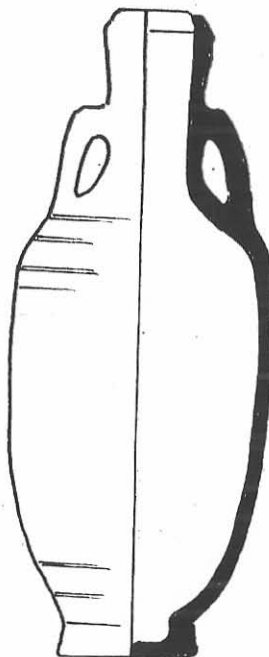
2

Planșa II

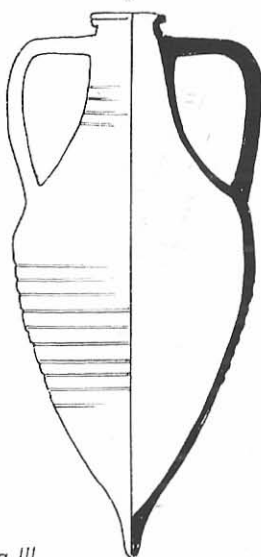

3

Planșa III

2

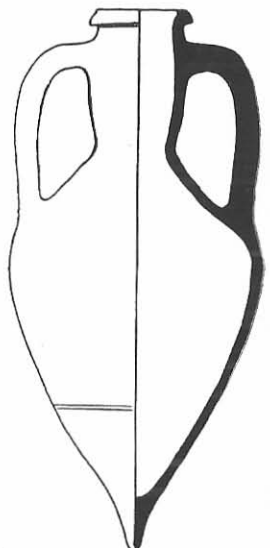

3a

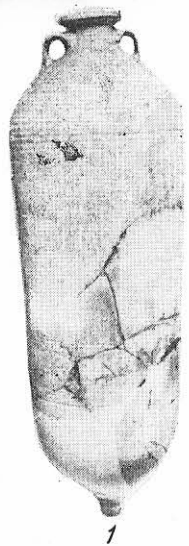

2

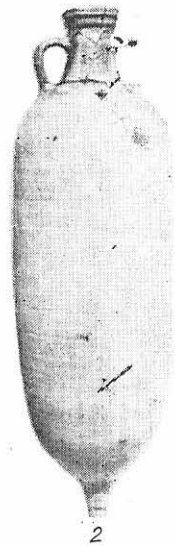
Planșa IV

2a

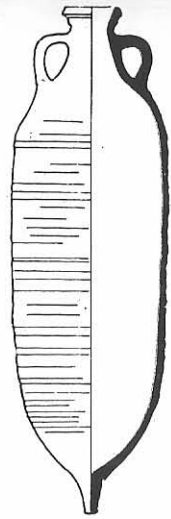

1

2

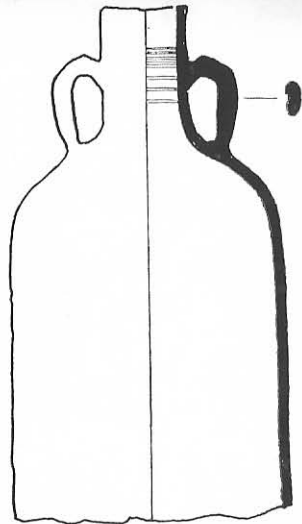
pec. IV

2a

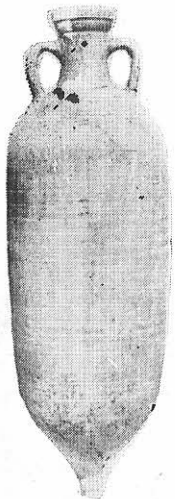
1

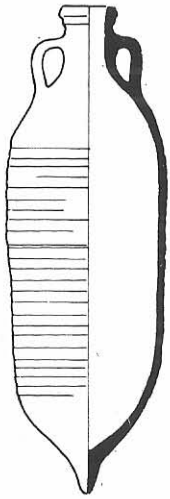
0 6 12 cm.

1a

pec. VI

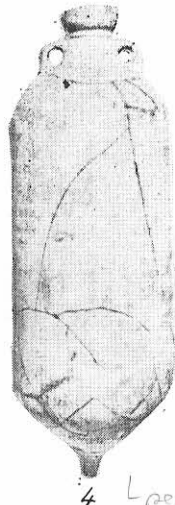

3

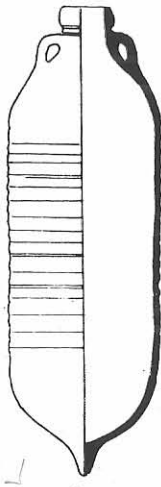
3a

Planșa V

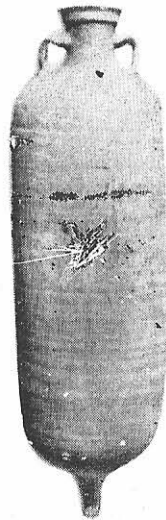

4

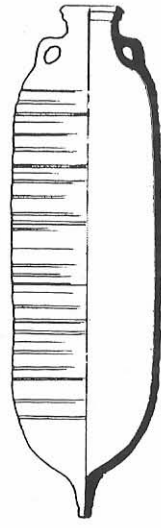
L pec. V-I

4a

2

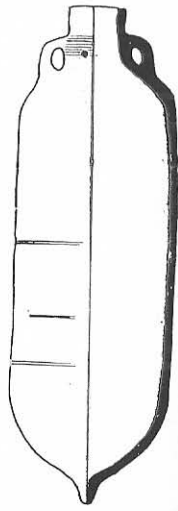

2a

Planșa VI

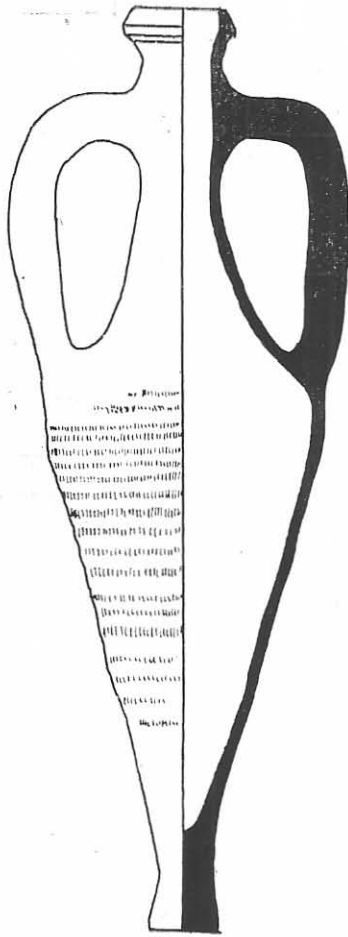
3

3a

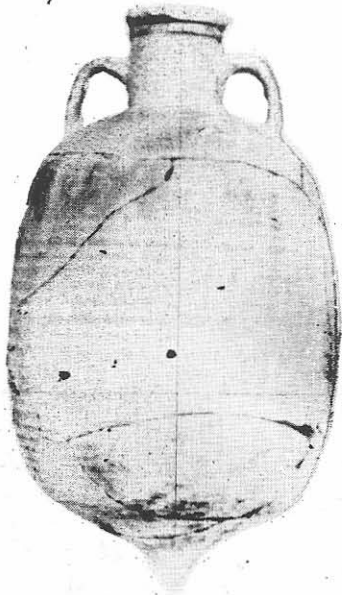
1

1a

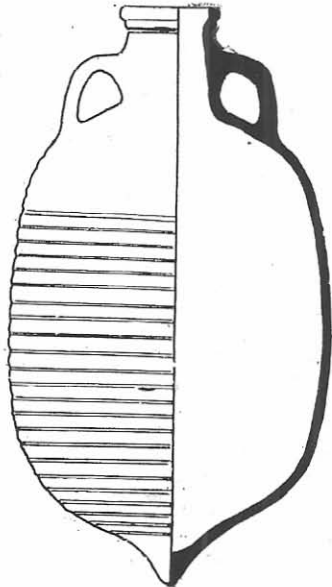

3

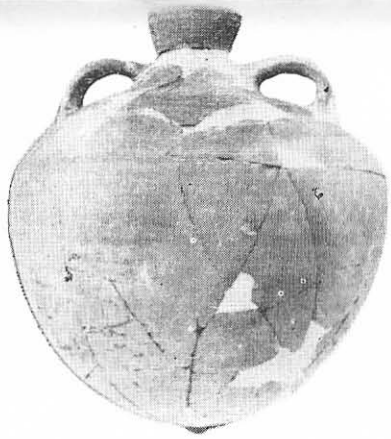

2

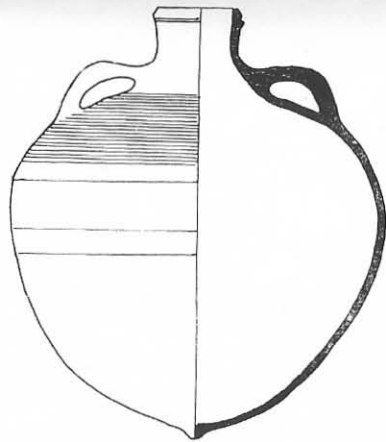
pec. IV

2a

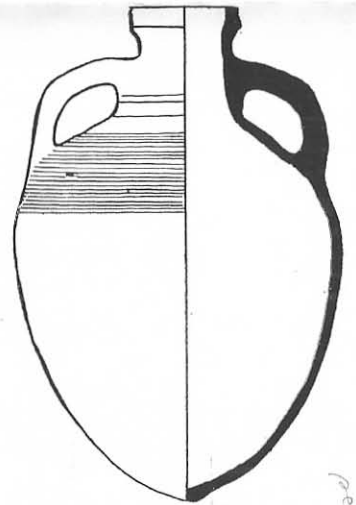
1

1a

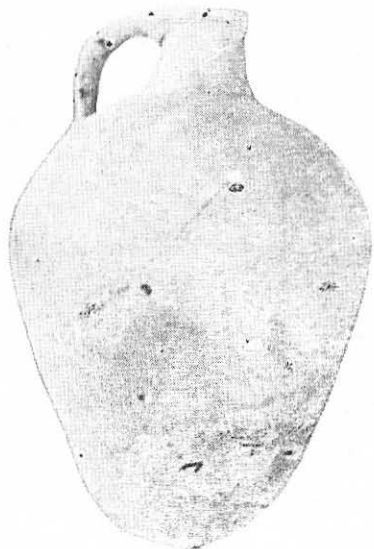

1

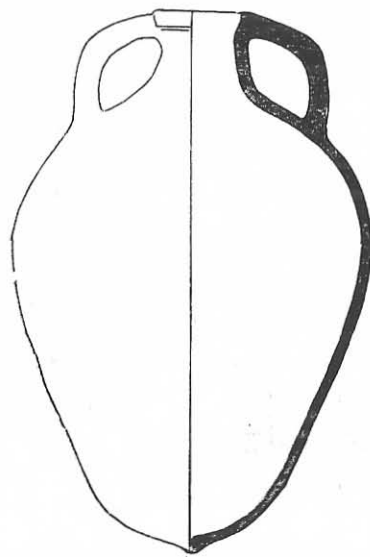

1a

pec. IV-VI

2

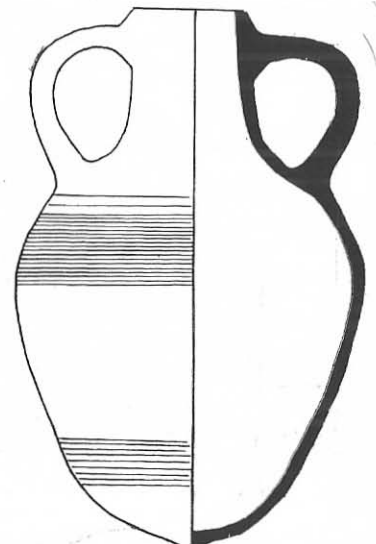

2a

Planşa VIII

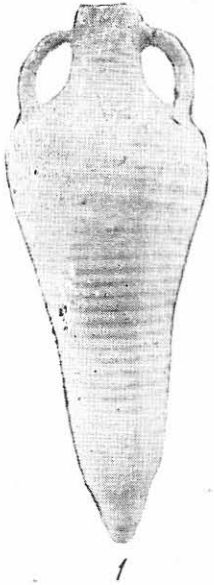

2

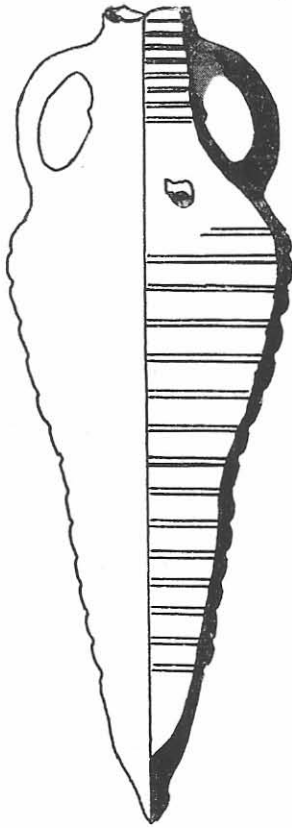

2a

Planşa IX

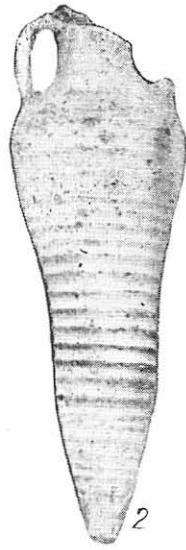

1

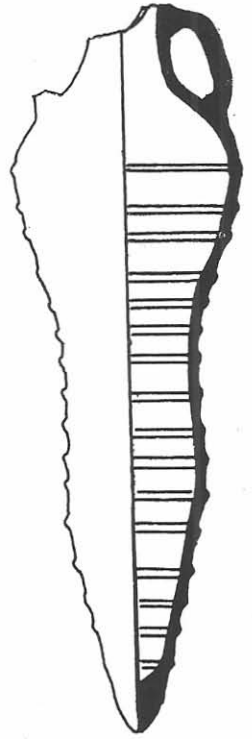

0 4 8cm.

1a

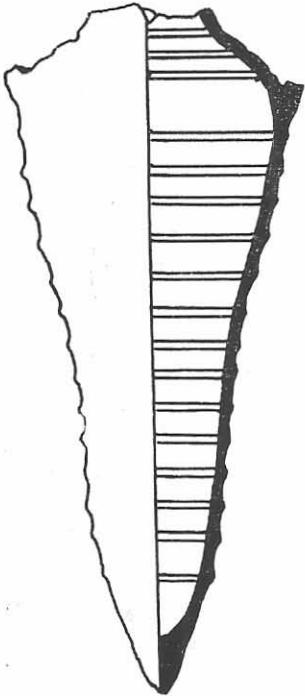

2

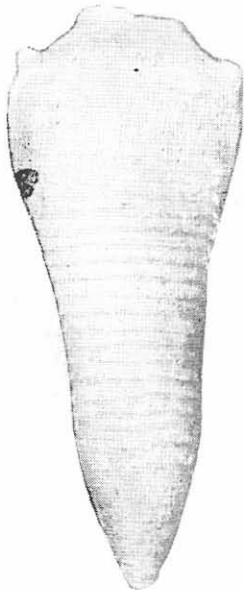
0 4 8cm

2a

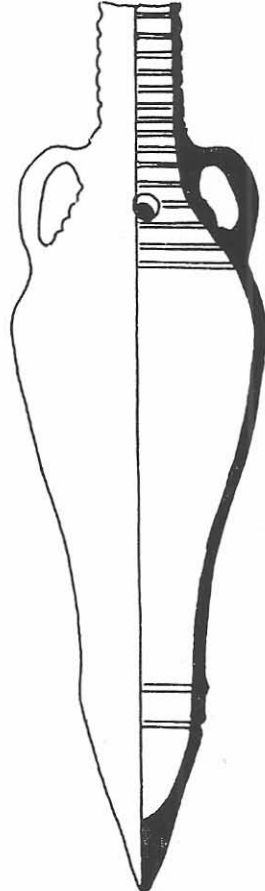

0 4 8cm.

3a

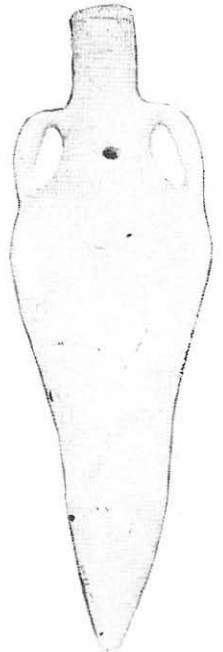

3

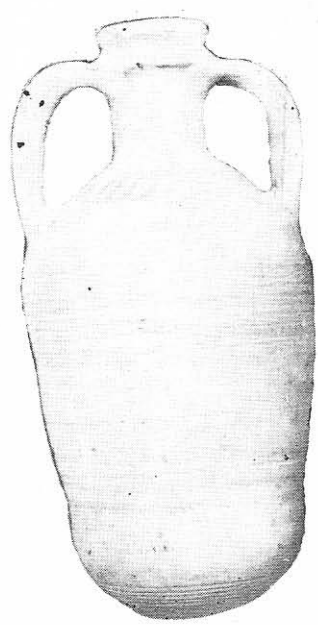
0 4 8cm.

4a

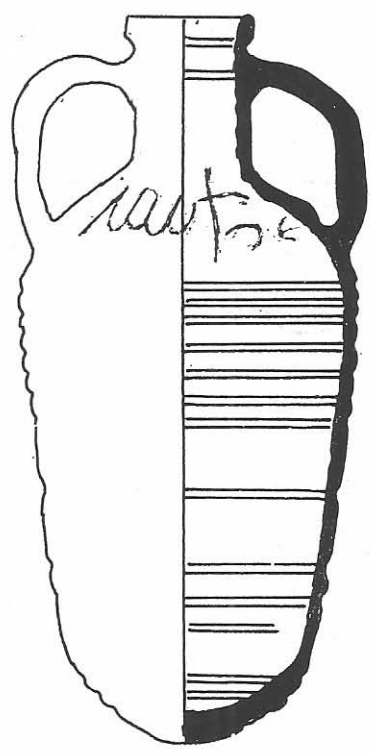

4

rec. W-VI

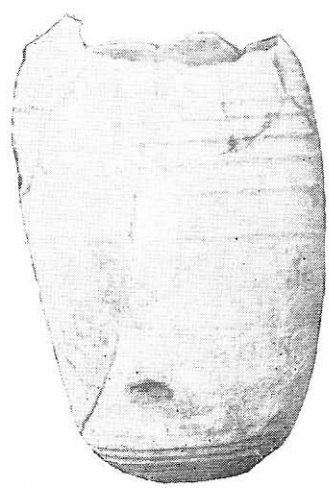

1

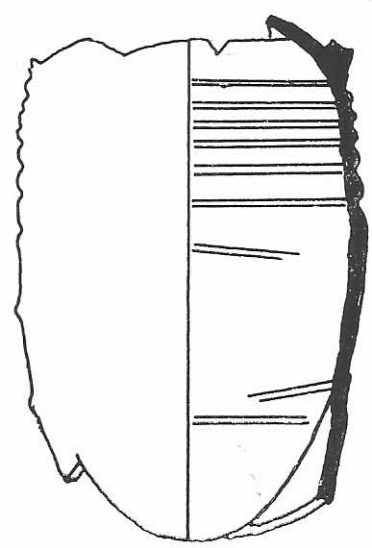

0 4 8cm.

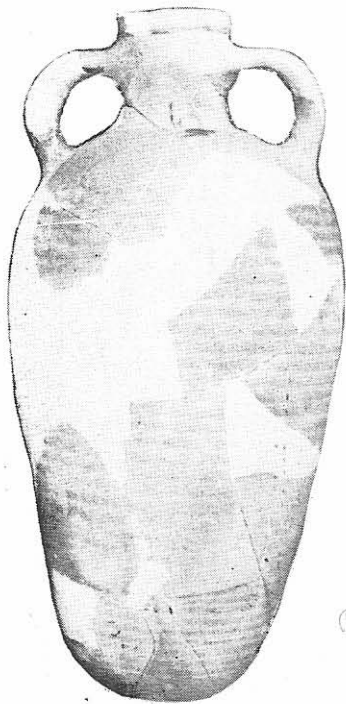
10

2

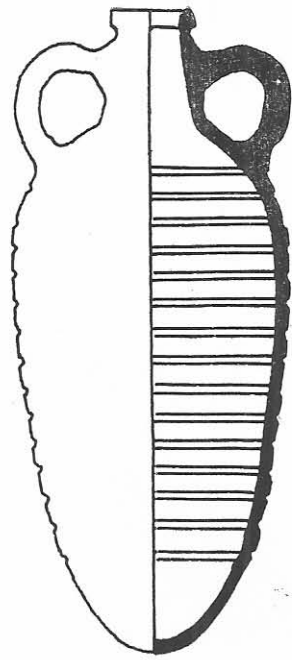

0 4 8cm.

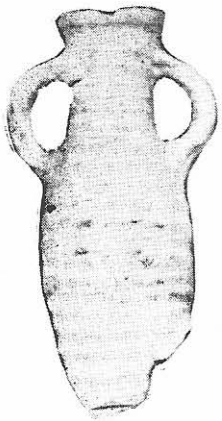
pec. VI

1

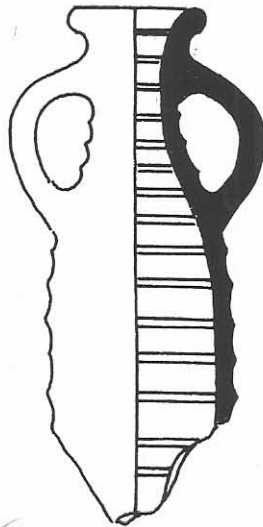
0 4 8cm.

1a

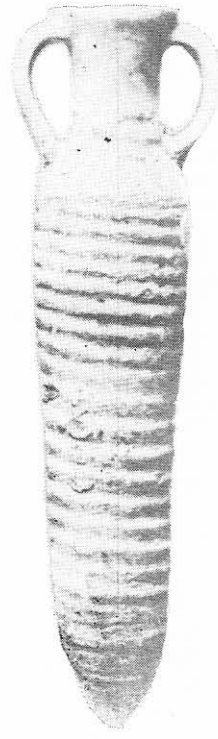
2

pec. VI - VII

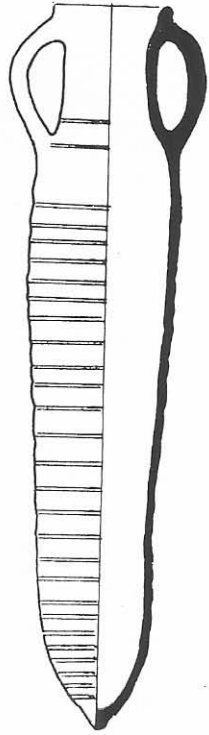

0 4 8cm.

2a

3

3a

curent. Astfel, negustorii portuari, au impus și ei crearea atelierelor ceramice în multe centre de pe țărmul Mării Negre pentru a avea oricând la îndemână amfore pentru păstrat și transportat mărfurile. Scythia Minor a constituit întotdeauna o bază de aprovizionare pentru imperiu, mai ales în perioada dominantului când centrul de greutate al vieții social-economice și politice, mutându-se la Constantinopol, se simțea nevoia unor mari și importante surse de existență. Apoi, nevoile curente locale, multiplicată de cantonarea a tot mai numeroase trupe pe *limes* – înainte și după reformele lui Diocletian – au impus o producție mare de amfore.

Deci, suma condițiilor întrunite în acest cadru geografic al Scythiei Minor pentru dezvoltarea meșteșugului ceramic a permis în tot lungul stăpînirii romane o activitate prodigioasă, care alături de comerțul de import și export, a concurat din plin la împlinirea cerințelor economice. Producția ceramică din provincie, mai slabă în primele două veacuri – din pricina concurenței importurilor – va începe, cu sec. III e.n. și următoarele, să dea însemnate cantități necesare nevoilor interne și practicilor comerciale bine dezvoltate, mai ales la Tomis.

De o implicație atât de profundă în viața socială, economică și culturală a societății timpului, amfora a jucat un rol determinant în întreaga evoluție istorică a Dobrogei romane, în strîns contact cu regiunile învecinate, depășind adesea vicisitudinile istorice, pentru a servi omul.

Evenimentele din sec. VII și în perioada imediat următoare, produc aici stagnările cunoscute, dar începuturile epocii medievale, va reînnoa firul evolutiv al acestui meșteșug, împingîndu-l mai departe, în forme și practici care vor străbate vremurile pînă la noi.

RÖMISCH-BYZANTINISCHE AMPHOREN AUS SCHYTHIA MINOR

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit ist ein Anfang, die Gliederung der Keramik, Kapitel Amphoren, aus dem westpontischen Gebiet betreffend. Sie ist als ein Arbeitsinstrument für die Forschung in dieser Hinsicht gedacht.

Die aus den archäologischen Ausgrabungen an der unteren Donau erschienenen Amphoren werden in Gruppen eingeteilt, die wo möglich ihre auswärtige oder lokale Herkunft berücksichtigt. Zu diesem Zweck wurden die für den Norden des Schwarzen Meeres erschienenen Beiträge und die neueren Entdeckungen aus dem ägäischen Raum herangezogen. Der Verfasser betont, dass zugleich mit der Benützung der Einfuhrkeramik ein grosser Anteil der entdeckten Amphoren in den Werkstätten von Scythia Minor hergestellt wurde jedoch schwer von denen aus der ersten Gruppe unterschieden werden können, insbesondere dann, wenn sie diesen nachgemacht sind. Dieses ist aufgrund der wirtschaftlichen Beziehungen dieser Gebiete mit der griechischen und danach römischen Welt möglich gewesen. Andererseits erleichtern die in der Dobrudscha entdeckten Keramikwerkstätten, die die Interferenz und Diffusion auf grossen geographischem Gebieten erlauben. Die Eigenheiten der Keramik aus Scythia Minor sind in diejenigen des pontischen Kulturgebietes einzureihen. Weiterhin werden die Amphoren in ihrer chronologischen Abfolge deskriptiv vorgestellt, um ihre Rolle im Gewerbe- und wirtschaftlichen Leben der Provinz in den Jh. 1–8 u.Z. zu veranschaulichen.

KATEGORIEN UND FORMEN DER AMPHOREN

1. *Zylinderförmige Amphoren mit hohem Hals und länglichem, kegelförmigem Boden*

(Taf. I, 1, 1a, 1b). Wahrscheinlich von Costinești, gehören sie zu einem Typ, der westeuropäischer Abstammung ist. Ende des 1., erste Hälfte des 2. Jh. u.Z.

2. *Schmale und hohe Amphore* (Taf. I, 2, 2a). In Histria, Constanța, Mangalia-Nep-tun, meistens in Gräbern entdeckter Typ, im pontischen Raum gut bekannt. 1–2. Jh. u.Z.

3. *Amphore mit globulärem Körper von mittleren und grossen Massen.*

a) *Amphore mittlerer Grösse.* Paste guter Qualität von rötlich-gelber Farbe, Spuren roter Farbe am Körper. 2. Jh. u.Z. (Taf. II, 1, 1a).

b) *Amphore von grossen Dimensionen mit trichterförmigem Mund.* Dieser Typ stammt von Histria, Sektor Z2. 2. Jh. u.Z. (Taf. II, 2).

c) *Mit flachem, ringförmigem Fuss und Kannelüren auf dem Körper* (Taf. II, 3). In Histria entdeckt, aufgrund des Grabkomplexes aus dem 2. Jh. u.Z.

d) *Amphore mit flach-ringförmigem Fuss und globulärem Körper.* Aus Histria, Ende des 2. Jh. u.Z. (Taf. III, 1).

4. *Amphoren mit ovoidalem Körper und spitzem Boden.*

a) *Amphore mit globulärem Körper und zugespitztem Boden.* Aus einem Grabkomplex von Constanța. 2.–3. Jh. u.Z. (Taf. III, 3, 3a).

b) Der vorigen ähnlich, aus Nuntași. 2.–3. Jh. u.Z. (Taf. IV, 1, 1a).

c) Variante aus Straja, Süddobruscha. 2.–3. Jh. u.Z. (Taf. IV, 2, 2a).

5. *Zylinderförmige Amphoren.* Für die spätmitanischen Nekropolen charakteristisch, auch in der Nähe der Seen Techirghiol und Agigea.

a) Variante von Constanța. 4. Jh. u.Z. (Taf. V, 1).

b) Aus der ersten Variante entwickelt. 4. Jh. u.Z. (Taf. V, 2, 2a).

c) In Constanța entdeckt und der vorigen ähnlich. (Taf. V, 3, 3a).

d) Form und weisse Angobe unterscheiden sie. 5. Jh. (Taf. V, 4, 4a).

e) *Zylinderförmige Amphoren mit Halsdekor „in Portativ“.* Von weiss-gelblicher Farbe bedeckt, auf manchen Schriftspuren. 6. Jh. (Taf. VI, 1, 1a, 3a).

6. *Bitronkonische Amphore mit Kannelüren auf dem Körper und massiven Henkeln.* Von Pietra-Frecăței-Beroe, erinnert an ähnliche hellenistische Amphoren, erschien auch in Tirgoșor und Spantov. 4. Jh. (Taf. VII, 1, 1a).

7. *Ovoidale Amphore mit Kannelüren auf dem Körper und zugespitztem Boden.* Erschien zweimal in Constanța. 4. Jh. (Taf. VII, 2, 2a, 3a).

8. *Birnenförmige Amphoren mit Streifen.* In der Dobrudscha sehr verbreitet. (Taf. VIII, 1, 1a, 2, 2a ; Taf. IX, 1, 1a, 2, 2a).

9. *Spätromische Amphoren mittlerer Grösse.* Aus Constanța, gemeinnützige Keramik aus byzantinisch-römischer Epoche mit weiss-gelblicher Angobe. 4.–6. Jh. (Taf. X, 1, 1a, 2, 2a, 3, 3a, 4, 4a).

Eine andere Gruppe weist einen zylindrischen Körper und einen gerundeten Boden auf. Die Paste hat viel Kaolin und ist deshalb rötlichgelb gebrannt. Sie stammen von Cernavodă (Taf. XI, 1, 1a), Constanța, Oltina, Histria, Dinogetia und sind im pontischen und ägäischen Raum anzutreffen. Es ist Einfuhrware aus dem 6. Jh., ohne auch die lokale Verfertigung auszuschliessen.

Aus dem Park der Kathedrale von Constanța und aus Sacidava, Capidava stammt ein Typ dessen Paste grob und rotgebrannt ist. Er erscheint auch in Bulgarien und den nordpontischen Gebieten in den Jh. 6–7 (Taf. XII, 2, 2a, 3, 3a).

Es wird betont, dass die frühromischen Amphoren hellenistische Züge bewahren, um dann echte römische Eigenheiten aufzuweisen. Die grosse Anzahl beweist die Anwesenheit lokaler Werkstätten, deren Produktion, mit dem 4. Jh. beginnend, an Qualität, jedoch nicht an Quantität einbüsst. Die Ursache ist in den historischen Ereignissen zu suchen, die 679 mit dem Einfall der Bulgaren gipfeln.

Die vorliegende Einteilung stellt keine ununterbrochene, evolutive Reihenfolge dar, sondern sie folgt dem chronologischen Kriterium, wie auch demjenigen des Herstellungszweckes.

Diese Art keramischer Produkte hat im wirtschaftlichen Leben der Dobrudscha eine wichtige Rolle erfüllt, die auch zu einer bedeutenden Entwicklung des Töpferhandwerks beigetragen hat.